

DARBELERİN EKONOMİSİNDEN 'EKONOMİK DARBE'YE 15 TEMMUZ: GELENEK, TEŞEBBÜS, DİRENİŞ VE ÖNLEMLER

Dr. Emre SAYGIN

Bağımsız Akademisyen
sayginemre@gmail.com

Dr. Tahsin YAMAK

Bağımsız Akademisyen
tahsinyamak@gmail.com

ÖZET

Literatürdeki çalışmalar, özellikle ekonomik performansın zayıf olduğu ülkelerde, silahlı kuvvetlerin yönetime el koyması eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir. Yine, darbelerin gerekçeleri açıklanırken de siyasal ve ekonomik istikrarsızlık ile toplumsal gerilimlere sıklıkla referans verilmektedir. Oysaki 15 Temmuz darbe girişimi, literatürün aksine siyasal, ekonomik ve sosyal gelişmeye dair parametrelerin olumlu bir trend izlediği koşullar altında, ekonomik faaliyete de ket vuran birçok provokatif girişim ile birlikte “yolsuzluk” ve “otoriterlik” söylemi üzerine bina edilmiştir.

Bu çalışmada, 15 Temmuz darbe girişimi öncesinde küresel başat aktörler tarafından Türkiye'ye karşı yürütülen kapsamlı ekonomik yıldırma politikası ile menfur kalkışmanın başarısız olması sonrasında adeta “ekonomik darbe” hamlesine dönüşen yoğun finansal baskının kökenleri, Kurumsal İktisat Okulu bağlamında incelenecektir. Analiz neticesinde edilecek bulgular çerçevesinde, daha kapsayıcı bir kurumsal yapının inşasına yönelik politika önerileri geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz Darbe Girişimi, Darbe Ekonomisi, Ekonomik Darbe.

FROM ECONOMICS OF COUPS TO ‘ECONOMIC COUP’: TRADITION, ATTEMPT, RESISTANCE AND PRECAUTIONS

ABSTRACT

The literature shows that the tendency of the armed forces to stage a coup is high, particularly in countries where economic performance is weak. Political and economic instability and social tensions are frequently referred to while the reasons for the military coup are explained. However, contrary to the literature, the July 15 coup attempt was based on the “corruption” and “authoritarianism” rhetoric, along with many provocative moves that inhibit economic activity in an environment where political, economic and social parameters followed a positive trend.

In this study, the comprehensive economic intimidation policy carried out by global dominant actors against Turkey before the July 15 coup attempt and the roots of intense financial oppression, which has almost become an “economic coup” after the failure of the sanctuary, will be examined in the context of Institutional Economics School. Within the framework of the analysis, the aim is to develop policy recommendations for the construction of a more inclusive institutional structure.

Keywords: July 15 Coup Attempt, Economics of Coup, Economic Coup.

1. GİRİŞ

Yaklaşık yarım yüzyıldır başta ordu teşkilatı olmak üzere neredeyse bürokratik yapının tamamına sızmış bulunan *Fetullahçı Terör Örgütü* (FETÖ), 15 Temmuz 2016 gününü 16 Temmuz’a bağlayan “uzun” gece boyunca Türkiye Cumhuriyeti’ni teslim almaya kalkışmış; bu menfur kalkışma, gerek siyasi aktörlerin sergilediği kararlı tutum gerekse nevi şahsına münhasır bir *sivil karşı-duruş* sayesinde oldukça kısa bir sürede bertaraf edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin yakın dönem siyasal tarihi askeri darbelere hiç yabancı değildir; ancak gerek hazırlık safhası gerekse sonrasındaki iç ve dış menşeli gelişmeler dikkate alındığında, 15 Temmuz kalkışmasının anılan askeri müdahale tecrübelerinden ne denli farklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yapılan araştırmalar, genel olarak, ekonomik performansın zayıf olduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, silahlı kuvvetlerin meşru ülke yönetimine el koyması eğiliminin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ne var ki 15 Temmuz kalkışması, literatürün işaret ettiği aksine, temel hak ve hürriyetler ile ifade ve örgütlenme özgürlüğünün genişlediği, siyasal katılımçılık ve temsilin arttığı, iş ve yatırım ortamının iyileştiği, kamu yönetiminde reformların sürdüğü

ve kamu malî dengesinin olumlu bir görünüm arz ettiği, kişisel ve toplam refahın yükseldiği bir ortamda *yolsuzluk* ve *otoriterlik* söylemi üzerine bina edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti, mezkûr kalkışma öncesinde siyasete ve siyasetçiye güveni sarsan, sosyal yapıyı olumsuz yönde dinamize eden ve ekonomik faaliyete ket vuran birçok provokatif girişime sahne olmuştur.

İşte bu çalışmada, 15 Temmuz kalkışmasının öncesi ve sonrasında Türkiye'ye karşı yürütülen kapsamlı ekonomik yıldırma politikası ile menfur kalkışmanın başarısız olması sonrasında adeta *ekonomik darbe* hamlesine dönüşen yoğun finansal baskının kurumsal kökenlerinin incelenmesi ve böylece askeri müdahale girişiminin akamete uğramasını müteakip gerek yakın planda 2023 hedeflerinin gerçekleştirilebilmesine yönelik, gerekse uzun vadeli bir perspektifte siyasal, ekonomik ve sosyal anlamda daha kapsayıcı, belirsizlikleri azaltan, güven veren ve risk primi düşük bir kurumsal yapının inşa edilerek sürdürülebilir kılınmasına matuf somut çıkarımlarda bulunulması ve politika önerileri geliştirilmesi hedeflenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğüne göre *darbe* kelimesi, “bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi” olarak tanımlanmakta; başına getirilecek *askerî* sıfatıyla birlikte kullanıldığında ise meşru hükûmetin, *silah zoru* kullanmak suretiyle görevden alıkoyulması anlaşılmaktadır. Diğer taraftan *müdahale* kelimesi ise “karışma, araya girme, elatma” şeklinde açıklanmakta ve *askerî müdahale* kavramı ile cebri bir kuvvet olmaksızın meşru yönetimin görevden el çektirilmesi kastedilmektedir

(TDK, t.y.).

Askeri darbe ya da müdahale süreçleri genellikle *ara dönem* olarak isimlendirilmekte; bu durumda genellikle, iktisadi ilişkileri tanzim eden formel kurumsal yapı da dahil olmak üzere ekonomik kalkınma vizyonuna dair kapsamlı hamleleri belirleyen dönemsel plan, yıllık program, reform ajandası ve sair düzenlemeler uygulamadan kaldırılmaktadır (ÖZTÜRKLER, 2016: 78).

Bu bağlamda askeri darbe ya da müdahale girişimleri öncesinde, kalkışmanın meşru bir toplumsal ve psikolojik zemine oturtulabilmesi maksadıyla siyasal, sosyal ve ekonomik yaşamın istikrarsızlaştırılmasına matuf hamleler ile müdahale sonrasında söz konusu alanlardaki gelişmelerin değerlendirilmesi, genel olarak *darbelerin ekonomisi* ya da *darbelerin ekonomi-politiği* olarak adlandırılmakta; bir ülkede reel sektör, kamu sektörü, finansal sektör ve dış sektörün yapısal problemleri üzerinden yürütülecek manipülasyonlar ve bu girişimlerin *maksatlı*

dış politik yaptırımlarla desteklenmesi neticesinde, ekonomik aktörler nezdinde güven/itibar kaybı oluşturulması ve böylece ekonomik aktivitenin daraltılması ya da çökertilmesine yönelik sistematik hamleler ise *ekonomik darbe* olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Toplum-sivil siyaset-asker ilişkilerinin geçmişi oldukça gerilere uzanıyorsa da, esasen Soğuk Savaş döneminde dünya siyasetine ağırlığını koyan Amerika Birleşik Devletleri'nde askeri bürokrasisinin etki gücünün çok yönlü olarak artması ile birlikte, bu kuvvetin sivil siyasete müdahale potansiyelinin ne şekilde törpülenebileceği sorunsal çerçevesinde genişleyen bir literatürün oluşmasını sağlamıştır. Yapılan araştırmalar bir taraftan güvenlik bürokrasisinin ne şekilde kontrol altına alınacağı hususuna odaklanmakta, diğer yandan ise silahlı kuvvetlerin sivil siyasete yönelik hamlelerinin ne tür siyasal, sosyal, ekonomik ve sair etkiler doğuracağını izah etmektedir.

Konumuz özelinde yapılan çalışmaların ağırlıklı kısmı, doğrudan darbe-ekonomi ilişkisine odaklanmaktan ziyade, bir politik şiddet unsuru/kaynağı olan darbe temayülünü de içerecek şekilde tanımlanan *siyasal istikrarsızlık* olgusunun *ekonomik performans* üzerindeki etkisi, anlamlılık düzeyi, aktarım mekanizmaları ve nedensellik ilişkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda literatürde yer alan çalışmaların bazıları siyasal istikrarsızlık ile ekonomik performans arasındaki doğrudan ilişkiye vurgu yaparken, bir kısmı siyasal istikrarsızlığın ekonomik performans düşüklüğünün bir nedeni olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Siyasal istikrarsızlığın ortaya çıkardığı belirsizlik ortamının kamu kaynaklarının tahsis kararlarında oluşturduğu sapmalar ile özel kesimin sermaye birikim süreçlerinin sekteye uğraması ve yatırım kararlarının gözden geçirilmesi gibi farklı aktarım mekanizmaları yoluyla reel getiride düşüşe ve dolayısıyla da ekonomik performansın gerilemesine neden olduğunu açıklamaktadırlar (ARSLAN, 2011: 74-76).

Örneğin Acemoğlu ve Robinson ekonomik istikrarsızlık döneminde askeri darbe ya da müdahale eğiliminin güçlendiğine işaret etmektedir. 1950-1982 yılları arasında, 113 ülkede siyasal istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Alesina ve Diğerleri, siyasal istikrarsızlığın yatırımcı güvenini düşürmek ve iktisadi etkinliği azaltmak suretiyle ekonomik performansı azalttığı gibi gelir dağılımındaki bozuk yapı ile büyüme trendindeki dalgalanmaların da politik ortamı negatif etkilediği bulgularına erişerek siyasal istikrar ile ekonomik performans arasındaki karşılıklı ilişkiye dikkat çekmişler iken; yine 1960-1990 döneminde, 100 ülke özelinde demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Barro siyasal istikrarın demokrasi düzeyini kuvvetlendirdiği ve böylece ekonomik performansa olumlu katkı yaptığı sonucuna ulaşmışlardır (ACEMOĞLU ve ROBINSON, 2001; ALESINA ve DİĞERLERİ, 1992; BARRO, 1996).

Busse ve Hefeker, 1984-2003 döneminde, 83 gelişmekte olan ülke ekonomisi için politik istikrarsızlık riskinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, diğer değişkenler ile birlikte siyasal tansiyon ve yönetimin etkisizliği yatırımcılar üzerinde negatif etkilerinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlar; benzer bir ilişkiyi araştıran Azzimonti ve Sarte ise siyasal istikrarsızlık dolayısıyla gerçekleştirilecek sermaye kontrolleri, aşırı vergilendirme, döviz kuru manipülasyonları, rüşvet gibi dolaylı kamulaştırma/el koyma uygulamaları ve mülkiyet hakların yönelecek bir tehditle karşılaşma ihtimalindeki artışın da yabancı sermaye yatırımları üzerinde olumsuz sonuçları bulunduğu bulgusuna erişmişlerdir (BUSSE ve HEFEKER, 2007; AZZIMONTI ve SARTE, 2007).

Diğer taraftan anılan ilişkiyi irdeleyen Olson, uzun vadeli yönetimlerin ekonomik çıkar grupları ile geliştirdikleri yakın ilişkiler nedeniyle yozlaşmış bir ekonomik ilişkiler bütününe ortaya çıktığı ve böylece istikrarlı siyasal yönetimlerin ekonomik performansı olumlu yönde etkilemeyeceğini ileri sürmüştür (OLSON, 1982).

3. TÜRKİYE'DE DARBE GELENEĞİ VE DARBELERİN EKONOMİSİ

Birçok gelişmekte olan ülkede tecrübe edildiği gibi, toplum-sivil siyaset-asker ilişkilerinin Türkiye'deki serencamı da oldukça hararetli ve hareketli bir nitelik arz etmektedir. Buna göre, yakın dönem Türk siyasal hayatının, adeta bir *darbeler tarihi*ni andırıldığını ve bu nedenle de gerek sürdürülebilir bir kurumsal devlet yapılanmasının gerekse sağlıklı bir zemin üzerine oturmuş sivil-asker ilişkilerinin hiçbir zaman tesis edilemediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Kuşkusuz, çok partili hayata geçilmesinden günümüze değin süregelen bu sancılı sürecin meşru bir toplumsal ve psikolojik zemine oturtulabilmesi bakımından, *ekonomik sorunlar* da önemli ve kritik bir yer tutmaktadır.

Öyle ki yakın dönem Türk iktisadi hayatının serencamı toplam üretimdeki sektörel dengesizlik ve verim sorunları, kamu kesimi açıkları ve borçlanma ile finansmanı, dış ekonomik ilişkilerde düşük rekabet gücü gibi yapısal problemler etrafında dinamize olan *ekonomik gelişme-kriz* sarmalına sıkışmıştır. Bu süreç boyunca bir taraftan geleneksel ekonomiden modern ekonomiye geçişin ortaya çıkardığı yapısal problemlerle mücadele edilmiş; öte yandan ise uluslararası politik ve ekonomik değişimlere uyum sağlama çabasının sancıları derinden hissedilmiştir.

Kuruluşundan 1945 yılına kadar geçen dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik yapısı, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde yaşanan iktisadi yıkımın sonuçlarıyla yüzleşerek geçmiştir. Bu süreçte kapsamlı olumsuz etkiler

ortaya çıkararak Dünya Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı gibi önemli gelişmelerin gölgesinde devletçilik ve yerel sanayinin teşviki hamlelerine girişilmiş ise de, kısmi ve konjonktürel iyileşmeler haricinde, ekonomik kalkınmanın uzun dönemli perspektifi anlamında ciddi bir mesafe alınamamıştır (OWEN ve PAMUK, 2002: 19-44).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı Bloğu ile yana durmayı tercih etmesiyle bağlantılı olarak çok partili hayata geçilmiş ve böylece ekonomi politikalarında korumacılık anlayışı terk edilerek liberalleşme/serbestleşme yönündeki tercihler öncelenmiştir. Savaş yıllarının ardından yaşanan kısa süreli ekonomik genişleme ortamında köyden kente göç hızlanmış ve değişen ve genişleyen tüketim kalıpları gelir-harcama dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle tarım kesimine yönelik teşvik uygulamaları kamu dengesi üzerinde ciddi baskı oluşturmuş; ayrıca dışa açılma ile birlikte yükselen ithalat rakamları, daha sonra kronik hale gelecek bir dış denge sorununun doğmasına ön ayak olmuştur. Bu gidişat, 1953-1954 yılları ile birlikte uluslararası likiditenin daralması ile birlikte tersine dönmüş ve 1958 Krizi ile neticelenerek 27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen askeri darbe öncesinde gerekli psiko-sosyal ortamın oluşmasında belirleyici olmuştur (HATİPOĞLU ve DİĞERLERİ, 2011: 3-12; BALKANLI, 2004a; SÖNMEZ, 2004).

Keza, 1960'lı yıllar ile birlikte tercih edilen *planlı ekonomi* döneminde izlenen *ithal ikameci* politikalar ile birlikte imalat sanayinin gelişmesinde önemli mesafe kat edilmiş ancak artan yatırımlara karşı yeterli tasarruf/kaynak birikimi bulunmadığı kaynak maliyetlerinin yükselmesine ve alternatif dış kaynak arayışına girilmesine neden olmuştur. İzlenen sabit kur politikası karşısına artan yatırım malları ihracatı ve yükselen dış ticaret açığı ile birlikte devalüasyon kaçınılmaz hale gelmiş; ayrıca hızla artan kentleşme nedeniyle oluşan kamu hizmeti talebinin Merkez Bankası'nın para basması suretiyle karşılanması dolayısıyla da enflasyonist bir ortam ve artan kamu borç yükü ile karşı karşıya kalınmıştır. Geleneksel ekonomik sorunların yapısal hale geldiği 1970'li yıllar ile birlikte ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı ciddi bir bunalım içine girmiş; bu ortamın iyileştirilmesi maksadıyla, IMF ile ilişkiler bağlamında, ekonomik ilişkilerde serbestleşmeye yönelik 24 Ocak 1980 tarihli kararların imza altına alınması suretiyle girişilen *şok terapi* metodu toplumsal tansiyonun daha da artmasına sebep olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 12 Eylül 1980 günü tekrar bir askeri darbeye muhatap olması ile sonuçlanmıştır (HATİPOĞLU ve DİĞERLERİ, 2011: 12-17; BALKANLI, 2004a; SÖNMEZ, 2004).

12 Eylül sonrasında yaşanan ara dönemin sona ermesini müteakip, uluslararası konjonktürün de etkisiyle liberal ekonomi politikalarının ağırlığı artmış, bu

bağlamda bir taraftan ihracata dayalı büyüme modeli esas alınırken, öte yandan istikrar ve yapısal uyum programları vasıtasıyla dış dengenin sağlanmasına gayret edilmiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, 1980’li yılların sonunda yaşanan *döviz darboğazı* ile birlikte 1990’lı yıllarda *sıcak para girişine dayalı* bir ekonomik yapıya geçilmiş olması ve kısa süreli koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkardığı *güvensizlik* ve *belirsizlik* ortamı nedeniyle *kronik enflasyon*, *dış borç artışı*, *reel ücret kayıpları*, *devalüasyon* gibi ağır bir kıskaç içine itilmiş; 28 Şubat 1997’de yine bir askeri müdahale ile sonuçlanan bu dönem, sermaye birikimi adına toplumun düşük ve orta gelirli kesimlerinin adeta ezildiği bir süreç olmuştur. 1990’lı yılların her anlamda kaotik görüntüsü, 2001 yılının Şubat ayında yaşanan ekonomik kriz ile son bulmuştur. (TBMM, 2012: 143-144; KARAHAN ve KARAGÖL, 2014: 3-4; BALKANLI, 2004b; SÖNMEZ, 2004).

Nitekim eski Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) Başkanı Ahmet ERTÜRK’ün, Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu’na yaptığı beyanlarında geçen, “*ekonomik manipülasyonlar, darbe korkusunu oluşturmak ve darbeyi insanların zihninde meşrulaştırmak için yapıldı. (...) 28 Şubat aynı zamanda bir finansal mühendislik projesidir. (...) 25 tane banka battı. (...)*” şeklindeki beyanları ile ekonomik kriz ortamlarının ve finansal sistemin işleyişine müdahale eden gayri hukuki organizasyonların, öncesi ve sonrasında darbe süreçlerini besleyen etkili birer araç olduklarını açıklamaktadır (TBMM, 2012: 145-147).

Bu açıklamalara göre, gerek 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde gerçekleşen askeri darbeler, gerekse 12 Mart 1971, 28 Şubat 1997 tarihlerinde gerçekleşen askeri müdahaleler ile Türkiye Cumhuriyeti’nin düzenli periyotlar dâhilinde sivil siyasete *ayar verilen* bir ülke olduğu imajı oluşturulmak ve bu algı normalleştirilmek istenmektedir. Diğer bir boyutuyla da ülkenin sürekli kaos içerisinde bulunması yoluyla sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma hamlesine girişmesi engellenmekte ve toplumda “*yönetenler (meşru sivil siyasetçiler-y.n.) bizi istediğimiz gibi yönetemiyorlar*”, “*biz bu hayat pahalılığı ve ekonomik krizden yorulduk*” algısı oluşturarak “*bu sorunların çözümünü acaba hangi halaskar sağlayacaktır*” arayışına binaen darbeye uygun bir zeminin inşa edilmesi amaçlanmaktadır (ÜNAY ve DİLEK, 2017: 10-12; TBMM, 2012: 145-147; ÖZSAĞIR, 2013).

4. AK PARTİ DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

Biraz evvel de izah edildiği üzere, kuruluşundan 2000’li yıllara değin yapısal ekonomik problemlerine kalıcı çözümler üretemeyen ve ekonomik gelişme-kriz kısır döngüsü içinde yoğrulan Türkiye Cumhuriyeti, 2001 yılında, koalisyon hü-

kümetlerinin kırılgan yapısının gölgesinde tarihinin en büyük ekonomik kriziyle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu yıkıcı tecrübe sonrasında, bu durumun sorumluları olarak görülen siyasal partiler ve siyasetçiler, 2002 yılında yapılan seçimlerde adeta tasfiye edilmiş ve Ak Parti'yi tek başına iktidara taşımıştır.

Ak Parti ile birlikte koalisyon dönemlerinin ataletini üzerinden atan Türkiye Cumhuriyeti siyasal karar alma mekanizmalarının tek elden idare edilmesinin verdiği ivmenin de etkisiyle, süratli bir şekilde siyasal, sosyal ve ekonomik reformlara girişmiştir. Özellikle 2002-2007 döneminde; kamu mali yönetimi, kamu harcama hukuku, sosyal güvenlik sistemi, yerel yönetimler reformu, tarım sektöründeki yapısal dönüşüm, imalat sanayinde katma değer artışı, artan turizm gelirleri, yatırım ortamının/iqliminin iyileştirilmesi, bankacılık ve finans sektöründe denetim ve gözetim mekanizmalarının kuvvetlendirilmesi ile finansal piyasalarda ürün çeşitlendirilmesi gibi hamleler ile birlikte yüksek, istikrarlı ve kaliteli bir büyüme, üretimde verim artışı, kamu mali dengesinin normalleşmesi, kamu borç yükünün azalması, faiz, enflasyon ve işsizlikle mücadele, doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinde artış hususlarında muvaffak olunmuş ve böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesel ve küresel vizyonu oldukça geniş bir perspektif kazanmıştır (ACEMOĞLU ve UCER, 2015: 4-12; KARAGÖL, 2013).

Restorasyon dönemi olarak adlandırabileceğimiz ve birçok yapısal problemin çözüme kavuşturulduğu 2002-2007 döneminde yakalanan bu perspektif ile birlikte başta enerji ve savunma sanayi olmak üzere finans, ulaşım, iletişim ve farklı birçok kritik alanda makro projelere girişilmiştir. Fakat anılan ekonomik reform iklimi, bir taraftan küresel finans krizi ile birlikte uluslararası piyasalarda yaşanan *likidite daralması*, diğer taraftan ise tarihsel kökenleri bulunan ve bu dönemde dahi 27 Nisan muhtırasıyla baş gösteren ancak siyasal iktidarı karşı duruşu ile etkisizleştirilen *vesayetçi anlayışın* olumlu gidişatı aksatmaya yönelik eylem ve söylemleri ile birlikte, 2008-2012 döneminde, AB ile kırılganlaştığı ilişkiler, yolsuzluk ve otoriterleşme söyleminin geliştirildiği, hukukun araçsallaştırıldığı, maksatlı kredi notu düşüşlerinin yaşandığı, güven/itibar kaybı ile siyasal gerilimin arttığı manipülasyonlar dönemine evrilmiştir (ACEMOĞLU ve UCER, 2015: 12-27; KARAGÖL, 2013). Ancak bütün bu manipülasyonlara rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin, 2002-2007 döneminde yakaladığı siyasal istikrar ve ekonomik büyüme ivmesinin de etkisiyle gerçekleştirdiği reformlar sayesinde, 2008-2009 yıllarındaki küresel mali kriz dönemi hariç, gerek ekonomik performans gerekse ihracat ve diğer makroekonomik göstergeler bağlamında bir gerileme trendine girilmemiş, bilakis iç ve dış kaynaklı bütün siyasi ve toplumsal provokasyonlara rağmen güçlü bir ekonomi görüntüsü verilmeye devam edilmiştir (KARAGÖL; 2016: 38-41).

7 Şubat MİT Krizi ve 17/25 Aralık *yargı darbesi* ile birlikte iyiden iyiye artan sosyal tansiyon ve siyasal kutuplaşma, 2013-2016 periyodunda, güney sınırımızda bulunan komşu ülkelerde artan uluslararası terör faaliyetlerinin negatif yansımaları, gezi parkı kalkışması gibi toplumsal tansiyonu yükselten iç provokasyonlar, çeşitli şehirlerde yaşanan toplumsal tedirginliğin yükselmesine sebebiyet veren bombalı terör eylemleri, küresel hegemonik aktörlerin gayri resmi abluka girişimleri ve muhalefet partilerinin tahrik edici söylemleri ile kışkırtıcı medya desteğiyle birlikte kısır siyasi tartışmaların gündemi belirlediği ve ekonomik reform ajandasının oldukça arka sıralara ötelendiği bir ortamın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle 2013 yılında IMF'ye olan borcun tamamen bitmesi ve bütün yönlendirmelere rağmen tekrar anlaşma yapılması üzerine başlayan bu *kapsamlı yıldırma politikası* dolayısıyla bir taraftan ekonomik aktörler nezdinde güven kaybı yaratılması diğer yandan ise ülkede faizlerin artması ve döviz kurunun yükseltilmesi yoluyla kaynak dağılımının olumsuz etkilenmesi maksadı güdülmüş ancak bu hususta başarılı olunamamış, yani Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kriz ortamı oluşturulamamıştır (KARAGÖL, 2016: 42-43).

5. 15 TEMMUZ VE 'EKONOMİK DARBE' GİRİŞİMİ

Bütün bu açıklamalarımızdan, her ne kadar ucu teröre kadar varabilen siyasal, sosyal ve ekonomik manipülasyon ve provokasyonlara başvurulduysa da, 15 Temmuz süreci öncesinde, daha önceki darbe ve müdahalelerle benzer bir sosyo-ekonomik ve psikolojik ortamın oluşturulamadığı görülmektedir. Bu bağlamda, 15 Temmuz gecesi gerçekleşen ve hem siyasal iktidarın güçlü ve kararlı duruşu hem de milletin dirayetli ve ferasetli sivil karşı-duruşu sayesinde kısa sürede bertaraf edilen kalkışma, etkileri ulusal ve uluslararası boyutta günümüze kadar süregelen açık bir *ekonomik darbe* tecrübesi olarak anlaşılabilir.

Bu darbe kalkışmasının makroekonomik göstergeler üzerinde de olumsuz etkilerinin ortaya çıktığı muhakkaktır, ancak bu etkilerin öncüllerini tespit etmek ve ne şekilde mücadele edildiğini anlamak bakımında finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerin gözlemlenmesi nem taşımaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 15 Temmuz Araştırma Komisyon Raporuna göre 18-22 Temmuz 2016 döneminde ortaya çıkan birincil etkiler şu şekilde özetlenebilir (TBMM, 2017: 547-549):

- 1- Bist100 Endeksi %13,4 oranında değer kaybetmiş, Borsa İstanbul'un (BIST) dolar bazında ortalama kaybı ise %18,1 olmuştur.
- 2- 15 Temmuz Cuma günü akşamında %8,55 olan Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) gösterge tahvil faiz oranı, bir sonraki hafta kapanışında %9,37 olarak gerçekleşmiştir.

- 3- BİST'in bir önceki hafta 4,2 milyar TL olan günlük ortalama işlem hacmi, 15 Temmuz'u izleyen hafta 5,8 milyar TL olarak gerçekleşmiş; Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcı payı ise 15 Temmuz-1 Ağustos döneminde %63,5'ten %62,2'ye gerilemiştir.
- 4- BİST- Kesin Alım Satım Pazarı'nda bir önceki hafta 46,2 milyar TL olarak kaydedilen günlük ortalama işlem hacmi, 18-22 Temmuz 2017 döneminde 48,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.
- 5- Türkiye'nin ABD Doları cinsi 5 yıllık CDS (kredi temerrüt takası) primi 15-22 Temmuz arasında 224,7 baz puandan 275,2 baz puana çıkmıştır.
- 6- 15 Temmuz günü sonunda 2,89 düzeyinde bulunan Dolar/TL kuru, 22 Temmuz günü akşamında 3,07 düzeyine; aynı dönemde Euro/TL kuru ise 3,20 düzeyinden 3,37 seviyesine yükselmiştir.
- 7- Yurtdışı yerleşiklerin portföy yatırımlarını ifade eden sıcak paranın piyasa değeri 18-22 Temmuz haftasında 12,3 milyar dolar azalmış; bu azalmanın 8,4 milyar dolarlık kısmı hisse senedi portföyünde, 3,4 milyar dolarlık kısmı da DİBS portföyünde, kalan kısmı da repo ve mevduat portföylerinde gerçekleşmiştir.
- 8- Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında döviz tevdiat hesapları, 18,0 milyar TL'lik kısmı vadeli mevduat/katılım fonu hesaplarında olmak üzere, toplam 21,7 milyar TL azalmıştır.

Yine aynı rapora göre, 18-22 Temmuz 2016 döneminde ortaya çıkan ikincil etkiler şu şekilde özetlenebilir (TBMM, 2017: 549-551):

- 1- Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu S&P, 15 Temmuz darbe girişimi nedeniyle artan ülke risklerine karşılık, Türkiye'nin, yatırım yapılabilir seviyenin bir basamak altında (BB+) olan kredi notunu, 20 Temmuz 2016 günü yatırım yapılabilir seviyenin iki basamak altına indirerek (BB) olarak tespit etmiştir.
- 2- Diğer bir uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu olan Fitch, 19 Ağustos 2016 tarihinde belirlediği (BBB-) seviyesindeki kredi notunu teyit ederken, notun görünümünü ise durağandan negatife çevirmiştir.
- 3- Moody's, Türkiye'nin yatırım yapılabilir seviyenin en alt kademesi olan (Baa3) seviyesindeki uzun vadeli yabancı para cinsi ülke kredi notunu, ödemeler dengesi açıklarının finansman riskinin artması ile kurumsal zayıflıklar ve düşen yatırımcı güvenine binaen doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinde azalma trendi görüleceği endişesine binaen 23 Eylül 2016 tarihinde bir basamak düşürerek (Ba1) seviyesine indirmiştir.

- 4- 27 Ocak 2017 günü Fitch, Türkiye'nin yatırım yapılabilir seviyedeki uzun vadeli yabancı para cinsi ülke kredi notunu bir basamak düşürerek (BBB-) seviyesinden, yatırım yapılabilir seviyenin aşağısına, (BB+) düzeyine indirmiştir. Aynı gün açıklama yapan S&P de Türkiye'nin (BB) olan kredi notunun görünümünü durağandan negatife çevirmiştir.
- 5- 15 Temmuz darbe girişiminin ve sonrasında uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları cephesinden sistematik olarak açıklanan kredi notu düşüşlerinin finansal piyasalara yansımaları aşağıdaki şekilde olmuştur (Tablo 1).

Tablo 1: Seçilmiş Göstergelerin 15 Temmuz 2016 Tarihinden Bu Yana Gelişimi

Seçilmiş Göstergelerin 15 Temmuz 2016 Tarihinden Bu Yana Gelişimi					
Açıklama	Tarih	Dolar/TL Kuru	Gösterge Tahvil Faiz Oranı (%)	Türkiye'nin 5 Yıllık CDS Primi (Baz Puan)	Borsa İstanbul Bist-100 Endeksi (Puan)
Darbe Girişimi Öncesi	15.07.2016	2,89	8,55	224,7	82.825
Darbe Girişiminden 1 Hafta Sonra	22.07.2016	3,07	9,37	275,2	71.738
Darbe Girişiminden 2 Hafta Sonra	29.07.2016	2,99	9,14	274,6	75.406
Moody's Kredi Not İndirimi Öncesi	22.09.2016	2,94	8,39	244,7	79.796
ABD Başkanlık Seçim Sonuçları Öncesi	08.11.2016	3,16	9,56	264,5	76.368
En Güncel Veri	23.12.2016	3,51	10,58	270,7	76.972

Kaynak: Bloomberg

- 6-15 Temmuz darbe girişiminin ve sonrasında gerçekleşen mezkûr kredi notu düşüşlerinin kamu finansmanına etkileri ise aşağıdaki şekilde olmuştur (Tablo 2).

Tablo 2: 07.11.2016 tarihi itibarıyla İç ve Dış Borç İtfalarında Gerçekleşen İlave Maliyet

	15.07.2016	07.11.2016	Fark (Baz Puan)
2 Yıl Vadeli Sabit Kuponlu (*)	8,57	9,42	85
5 Yıl Vadeli Sabit Kuponlu (**)	8,92	10,10	118
10 Yıl Vadeli Sabit Kuponlu (***)	9,02	10,38	136
Türkiye 5 Yıl Vadeli CDS	225	269,0	44
Türkiye 10 Yıl Vadeli Eurobond Faizi	3,98	4,91	93
Türkiye 5 Yıl Vadeli Eurobond Spread	245	343	98
Borsa İstanbul BİST Endeksi	82.825	75.705	-7.120
Kur Dolar/TL (****)	2884	3.170	29

(*) Vade tarihi: 11.07.2018

(**) Vade tarihi: 17.02.2021

(***) Vade tarihi: 11.02.2026

(****) Kur tarihi: 14 Temmuz 2016

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

7- Kamu finansmanındaki maliyet artışı neticesinde; Temmuz ayının ikinci yarısında gerçekleşen kamu borçlanmalarında toplam 23,1 milyon TL, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında gerçekleşen kamu borçlanmalarında sırasıyla 121,5 milyon TL, 182,5 ve 52 milyon TL, Kasım ayında gerçekleşen iç borçlanma ihalelerinde ise -Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen Başkanlık se-

- çimleri sonrası oluşan 70 baz puanlık kısmını hariç tutulduğunda- 330 milyon TL olmak üzere toplam 700 milyon TL ilave finansman yüküne katlanılmıştır.
- 8- ABD Doları ve Avro kurlarındaki artış nedeniyle 7 Kasım 2016 itibarıyla, dış borç servisinde 266,2 milyon TL ve Hazine garantili dış borcun üstleniminden kaynaklanan 679,2 bin TL olmak üzere toplam 266,8 milyon TL ilave yük ortaya çıkmıştır.

Bu süreçte Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 17 Temmuz 2016 tarihli açıklamasıyla bankalara gerekli likiditeyi sağlayacağı, bu işlemlerde sıfır komisyon uygulanacağı ve finansal piyasaları ihtiyaç duyduğu tüm önlemlerin ivedilikle alınacağı hususlarını belirten basın açıklaması piyasaların rahatlamasını temin etmek bakımından kritik bir hamle olmuştur. Bunun yanında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan Binali Yıldırım ve ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek'in siyasi ve ekonomik aktörler nezdinde güven aşılama matuf açıklamaları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Türkiye İhracatçılar Meclisi nezdinde özel sektör temsilcilerinin makroekonomik istikrara vurgu yapan açıklamaları sayesinde darbe girişimi sonrasında finansal piyasaların tansiyonunun düşürülmesi sağlanmıştır. Yine IMF Başkanı Christine Lagarde'ın, *"İnanılmaz derecede düzensiz bir olaydan sonra piyasalar düzgün bir şekilde çalıştı"* şeklinde, bütün bu önlemlerin başarısını vurgulayan açıklaması da, kuşkusuz piyasalar açısından pozitif bir mesaj olarak algılanmıştır. (KARAGÖL, 2016: 2; GÜR, 2016: 2).

15 Temmuz'un Türkiye Cumhuriyeti finansal sistemi üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan ampirik bir çalışmada da, BIST-100 endeksinin trendi ve oynaklığı, faiz oranlarının değeri ve oynaklığı, Türk lirasının dolar karşısındaki değeri ve oynaklığı ile ülkenin CDS primi trendi incelenmiş ve finansal sistemin darbe girişiminden etkilenmediği, kısa süreli bir daralma gözlemlenmekle birlikte halihazırda etkin şekilde çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır (KAYHAN ve KAR, 2016). Bununla birlikte finansal ve makroekonomik bütün bu önlemler yanında, FETÖ'nün yapısı ve kaynaklarının tasfiyesi, terörle sahada etkin mücadele ve uluslararası harekâtlar, güvenlik bürokrasisinin ve eğitiminin yeniden tanzimi, savunma sanayinin gelişmesine verilen özel önem, anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş, Türkiye Varlık Fonu'nun kurulması gibi tedbirlerin yapısal reformlar ile desteklenmesinin gerekliliği de bir defa daha ortaya çıkmıştır.

6. SONUÇ: EKONOMİDE KURUMSALLAŞMANIN ÖNEMİ

Katılımcı, şeffaf ve hesap verilebilir siyasal sistemlerinin tesis edilemediği ve kurumsallaşmadığı ülkelerde sivil siyaset ile güvenlik bürokrasisi arasındaki ilişkiler sancılı bir ortamda sürdürülmektedir. Bu gergin atmosferin bıçak sırtı denge durumu, çoğu kez güvenlik bürokrasisinin gayri meşru bir yolla yönetime el koyarak meşru sivil siyaseti saf dışı bırakması şeklinde neticelenmektedir. Bu durum *askeri darbe* ya da *askeri müdahale* olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Askeri darbelerin ve girişimlerinin çok yönlü şekilde analiz edildiği çalışmalar incelendiğinde, ekonomik performansın zayıf olduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, silahlı kuvvetlerin meşru ülke yönetimine el koyması eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Çoğu kez, toplumsal düzeni tesis eden ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesini teşvik edici çeşitli unsurlar barındıran *kurumsal yapının* etkin bir şekilde tesis edilememiş olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıkların, darbelerin meydana gelmesinde önemli bir etkisinin bulunduğu değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda askeri darbelerin, ekonomik daralmanın ve toplumsal gerilimin giderilmesine matuf bir hamle olarak gerçekleştirildiği hususuna, genellikle referans verilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın dönem siyasal tarihi askeri darbelerle yabancı değildir. Özellikle 27 Mayıs, 12 Eylül, 28 Şubat gibi askeri müdahalelerin öncesinde çoğu defa meşru sivil idarenin yönetmekte aciz kaldığı (ya da bırakıldığı) istikrarsızlık ortamı gerçekleşmiş; yani, Voltaire'nin ifade ettiği üzere, uygun şartların gerçekleşmesiyle birlikte "darbe gelmiştir". Fakat Türkiye Cumhuriyeti 15 Temmuz 2016 günü diğer darbe tecrübelerinden bariz farklılıklar ifade eden bir kalkışma ile karşı karşıya kalmıştır. Gerek öncesi yaşananlar ve hazırlık safhası gerekse sonrasındaki iç ve dış menşeli gelişmeler dikkate alındığında, 15 Temmuz kalkışmasının anılan askeri müdahale tecrübelerinden ne denli farklı olduğunu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, 15 Temmuz darbe girişimi, temel hak ve hürriyetler ile ifade ve örgütlenme özgürlüğünün genişlediği, siyasal katılımçılık ve temsilin arttığı, iş ve yatırım ortamının iyileştiği, kamu yönetiminde reformların sürdüğü ve kamu malî dengesinin olumlu bir görünüm arz ettiği, kişisel ve toplam refahın yükseldiği bir ortamda, esasen *sivil irade tarafından yönetilemeyen bir istikrarsızlık ortamının bulunmadığı* bir durumda gerçekleştirilmek istenmiştir.

15 Temmuz sonrası devletin verdiği reflekslerin, mevcut koşullar ve riskler de göz önünde bulundurulmak kaydıyla, sağlam bir zemine oturtulmak suretiyle kurumsallaşması önem arz etmektedir. Kısacası amaç darbe ortamını ortadan kaldırmaktır. Bu kurumsal dönüşüm çabası esnasında lokal alanlara odaklan-

maktan ziyade siyasal, sosyal ve ekonomik alana ilişkin düzenlemelerin birbirleriyle uyumlu bir şekilde tanzim edilmesi gerekmektedir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine uyum süreci ve devletin reorganizasyonu esnasında, OHAL süresince yürütülen personel tasfiyesi uygulamasının yanında FETÖ zihniyetinin sirayet etmesi muhtemel formel düzenlemelerin gözden geçirilmesi; güvenlik bürokrasisinin ve eğitim sisteminin yeniden tanzimi hususunun hassasiyetle izlenmesi ve ekonomik aktörlere güven verecek şekilde askeri müdahale temayülünün asgari düzeye indirildiği bir sistemin inşası; siyasal katılımcılık kültürünün güçlendirilmesi; siyasal temsilde liyakate, karar prosedürlerinde ise istişareye önem verilmesi; hukuk güvenliğinin geliştirilmesi ve hukukun üstünlüğünün tesisi bağlamında temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesi, yargıda birliğin sağlanması, hakim-savcı ayrımı ile adli-idari kolluk ayrımının netleştirilmesi, yargı ve kolluk personelinin liyakat ve ehliyetinin artırılması önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, devletin ekonomi içerisindeki rolünün daha dengeli ve düzenleyici bir yapıya kavuşturulması, ekonomi yönetiminin uyumu ve tutarlığını temin edecek iletişim ve karar mekanizmalarının açıkça düzenlenmesi, ekonomik kaynakların konsolidasyonu maksadıyla oluşturulan Türkiye Varlık Fonu'nun, ekonomik darbe teşebbüslerine karşı bir enstrüman olacak şekilde yeniden yapılandırılması, kamu maliyesinin adalet, rekabet ve şeffaflığı tesis edecek bir zemine oturtulması, işgücü piyasası arz ve talebini dengeleyecek bir mesleki eğitim modelinin hayata geçirilmesi, küresel rekabet gücü performansının artırılması hususları da başlıca ekonomik önlemler olarak ön plana çıkmaktadır.

Şöyle ki, 15 Temmuz'un, "*artık bu ülkede darbe olmaz*" denilen bir ortamda gerçekleştiği hiçbir zaman hatırlardan çıkarılmamalı; yapılacak sağlam kurumsal düzenlemeler sayesinde, Acemoğlu ve Robinson'un işaret ettiği, (ACEMOĞLU ve ROBINSON, 2016: 57) *çoğunluğun konsolidasyonu sağlayarak doğrudan seçilmiş bir başkanın toplumun ihtiyaçlarına odaklanacağı ve bu nedenle de seçkin çıkar gruplarının menfaatlerini tehdit etmesi dolayısıyla darbelere muhatap olmasının yüksek bir ihtimal olduğu* şeklindeki riskin de en düşük seviyeye indirilebileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- ACEMOĞLU, D. ve ROBINSON, J. A. (2001). "A Theory of Political Transitions", *The American Economic Review*, Cilt: 91, No: 4, ss.938-963.
- ACEMOĞLU, D. ve ROBINSON, J. A. (2016). *Diktatörlük ve Demokrasinin Ekonomik Kökenleri*, 2. Baskı, Ebru Tutu ve Diğerleri (çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ACEMOĞLU, D. ve UCER, M. (2015). "The Ups and Downs of Turkish Growth, 2002-2015 Political Dynamics, The European Union and Institutional Slide", NBER Working Paper, No: 21608.
- ALESINA, A. ve DİĞERLERİ (1992). "Political Instability and Economic Growth", NBER Working Paper, No: 4173.
- ARSLAN, Ü. (2011). "Siyasal İstikrarsızlık ve Ekonomik Büyüme Performans", *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 1, ss.73-80.
- AZZIMONTI, M. ve SARTE, P. G. (2007). "Barriers to Foreign Direct Investment under Political Instability", *Economic Quarterly*, Cilt: 93, Sayı: 3, 2007, ss.287-315.
- BALKANLI, A.O. (2004a). *Küresel Ekonomi Koşullarında Türkiye'nin Dışa Açılması Sorunu (1980-2002)*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- BALKANLI, A.O. (2004b). *Türkiye'de Ekonomik Gelişme ve Kriz-Gelişmekte Olan Ekonomi Örneği Olarak Türkiye'de Ekonomik Gelişme Sorunu (1838-1979)*, 2.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- BARRO, R. J. (1996). "Democracy and Growth", *Journal of Economic Growth*, Cilt: 1, No: 1, ss.1-27.
- BUSSE, M. ve HEFEKER, C. (2007). "Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment", *European Journal of Political Economy*, Cilt: 23, Sayı: 2, ss.397-415.
- GÜR, N. (2016). "Türkiye Ekonomisi Darbe Teşebbüsünden Neden Etkilenmedi?", *SETA Perspektif*, Sayı: 140.
- HATİPOĞLU, Y. Z. ve DİĞERLERİ (2011). "Türkiye'de Darbelerin Ekonomi Politikası", *EconAnadolu 2011: İkinci Uluslararası Ekonomi Kongresi, Eskişehir, 15-17 Haziran 2011*.
- KARAGÖL, E. T. (2013). *AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Ankara: SETA Yayınları.
- KARAGÖL, E. T. (2016). "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi", *Adam Akademi*, Cilt: 6, Sayı: 2, ss.37-50.
- KARAHAN, H. ve KARAGÖL, E. T. (2014). "Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasal İstikrar", *SETA Perspektif*, Sayı: 41.
- KAYHAN, S. ve KAR, M. (2016). "The Resilience of Turkish Financial System to Failed Coup Attempt", *Bilgi*, Sayı: 79, ss.275-291.
- OLSON, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*. USA: Yale University Press.
- OWEN, R. ve PAMUK Ş. (2002). *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, (çev.) Ayşe Edirne, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- ÖZSAĞIR, A. (2013). "Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 4, ss.759-773.
- ÖZTÜRKLER, H. (2016). "Darbeler ve Ekonomi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 76, ss.78-79.
- SÖNMEZ, M. (2004). *Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı*. İstanbul: İTO Yayınları.

TBMM (2017). Fethullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi ile Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.

TBMM (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.

TDK (t.y.). Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&viewz=gts, (erişim: 12.11.2017).

ÜNAY, S. ve DİLEK, Ş. (2017). "15 Temmuz: Başarısız Bir Darbe Girişiminin Ekonomi Politikası", SETA Analiz, Sayı: 184.

